

Ա. Մ. Կորոզյան

ՄԵՂՈՒՆ ՈՐՊԵՍ ԲԱՄԲԱԿԵՆՈՒ ՓՈՇՈՏԻՉ

Մեղվարուծության նշանակությունը Հայաստանում օրեօր էլ աճելի է բարձրանում, մեղվարուծություն, որ կառված է մեր երկրի պտղաբուծության, այգեգործության, խոտաբուսաբուծության, անասնապահության և բամբակագործության զարգացման հետ:

Այն ժամանակ, որ 1950—51 թվերին մեր ցանքաշրջանառության մեջ ցանվելու են 75—100 հազար հեկտար խոտաբույսեր, ցույց է տալիս, որ դրանց փոշոտման և բերքի բարձրացման համար անհրաժեշտ է մոտ 300—400 հազար մեղվի ընտանիք: Այդ իսկ պատճառով էլ մեղվարուծությունը չի կարելի դիտել որպես մի ճյուղ, որից ստացվում է միայն մեղր և մամ. նրա արժեքը մեր ժողովրդական տնտեսության համար 15 անգամ ավելի բարձր է գնահատվում նրանով, որ մեղուների միջոցով կատարվում է էնտոմոֆիլ կուլտուրաների խաչաձև փոշոտումը և դրանով իսկ նպաստում է մեր սոցիալիստական պտղաբուծության, այգեգործության, խոտաբուսաբուծության, բամբակագործության և անասնապահության զարգացմանն ու նրանց միևնույնության բարձրացմանը:

Մեղվի որպես էնտոմոֆիլ կուլտուրաների՝ այսինքն պտղածառերի, խոտաբույսերի և բանջարաբուսատանային կուլտուրաների հիմնական փոշոտիչ լինելը արդեն վաղուց սպացուցված է եղել բազմաթիվ գիտահետազոտողների կողմից, իսկ մեղրատու մեղուների միջոցով բամբակենու փոշոտման և նրա բերքի բարձրացման վերաբերյալ կատարված աշխատանքները կարելի է ասել, որ անբավարար են և չափ քիչ բան են տալիս արտադրությունը:

Դրականության մեջ առհասարակ ընդունված է այն կարծիքը, որ բամբակենին համարվում է ինքնափոշոտովող, մասամբ միայն խաչաձև փոշոտովող բույս: Միջին Ասիայում այդ հարցի վերաբերյալ կատարված մի շարք գիտողություններ սպացուցում են, որ բամբակենու խաչաձև փոշոտումը հասնում է մինչև 30%-ի, իսկ միջին հաշվով մինչև 50%-ի:

Հայկական ՍՍՐ Դյուղ. Միությանը մեղվարուծական զոնալ կայանը 1934 թ. էջմիածին բամբակաբուծական զոնալ կայանի փորձադաշտում՝ ամերիկյան ժնյայանդե կոչված տեսակի բամբակենու № 96 սորտի վրա փորձեր իրականացրել են, որի նպատակը եղել է պարզել մեղուների ղեկը թամբակի խաչաձև փոշոտման զործում և նրա բերքի բարձրացման աստիճանը: Փորձը կատարվել է երկու վարիանտով, որի համար նախատեսվել է 2 մեկուսատրան և յուրաքանչյուր մեկուսատրանի փորձադաշտը եղել է 2,5 մետր լայնություն և 5 մետր երկարություն. մեկուսատրաններից մեկում եղել է 57, իսկ մյուսում 66 բամբակենի: Մինչև բամբակենու ծաղկելը, հուլիսի 11-ին այդ մեկուսատրանները մառնալով մեկուսացվել են դրսի միջատներից: Այդ մեկուսատրաններից մեկի տակ դրվել է մի մեղվի ընտանիք, իսկ

մյուսի տակ ոչինչ չի դրվել: Փորձի վերջում Վ. Դադեայանի [1] հանձնել է հեռակալ եզրակացությունը:

1. Փորձի ենթարկված բամբակենու այս սորտը (№ 96) կարող է չառ հիանալի կերպով ինքնափոշոտվել:

2. Մեղուները եթե որևէ դրական զեր կարողանում են խաղալ բամբակենու այս սորտի խաչաձև փոշոտման և հետևապես նրա բերքատվության բարձրացման գործում, ապա դա 1.5⁰/₁₀-ից ավելի չէ:

Աղբրեծանի մեղվաբուծական պետսովմային տնտեսությունը 1938—1949 թ.թ. զբաղվել է նույն հարցով, թե մեղրատու մեղուներն ինչ զեր ունեն իրավունքներ խաչաձև փոշոտման և բերքի բարձրացման գործում: Փորձը կատարվել է բամբակենու ամերիկյան № 114 սորտի և Աղբրեծանում ստացած 1298 ու 1363 սորտերի վրա Նրանց փորձերը ցույց են տվել, որ ամերիկյան № 114 վաղահաս АЗМУХИ № 1289 սորտերի մոտ մեղուների միջոցով խաչաձև փոշոտումը հասնում է 26—43%-ի:

Շիշիկինը [2] գրում է. «Մեր փորձերը և դիտողությունները ցույց տվին, որ մեղուների զերը շատ խոշոր է բամբակենու փոշոտման, ուստի և նրա բերքի բարձրացման գործում»:

Մեր 1938 թ. ուսումնասիրություններն ու երկար տարիների դիտողություններն այդ ուղղությամբ պարզեցին հետևյալը՝

Բամբակենին հիմնականում ինքնափոշոտվող է, բայց չպետք է աչքաթող անել այն հանդամանքը, որ եթե մենք հնարավորություն ունենանք զրան զուգընթաց այս կամ այն ճանապարհով կատարել խաչաձև փոշոտում, ինչ խոսք, որ բամբակենու բերքատվությունը կբարձրանա և, բացի այդ, կստացվի ավելի սրահավոր բամբակ:

Բամբակենին ունի երկու տեսակ նեկտար արտադրող զեղձեր, որոնցից առաջին տեսակը գտնվում է ծաղկի վրա, իսկ երկրորդ տեսակը տերևների վրա: Ծաղկի վրայի նեկտար արտադրող զեղձերն իրենց ներքին բաժանվում են երկու խմբի՝ ծաղկամիջյան և արտածաղկային, որոնց բանակը ծաղկի վրա հասնում է 6-ի:

Արտածաղկային զեղձերը կլիմայական բարենպաստ տարիներին նեկտարի տրտադրումը շարունակում են երբեմն նույնիսկ կնդուղ վիճակում:

Տերևի վրա գտնվող նեկտար արտադրող զեղձերը տեղավորված են տերևի մակերեսի վրա, որոնց քանակն ամեն մի տերևի վրա կարող է հասնել 1—5-ի:

Տերևների վրա գտնվող զեղձերը բարենպաստ տարիներին սկսում են նեկտար արտադրել այն ժամանակ, երբ բամբակենու վրա սկսում են առաջանալ առաջին 2—3 տերևները և երբեմն տերևները շարունակում են նեկտար արտադրել մինչև իրենց չորանալը:

Բարենպաստ տարիներին բամբակենու թե ծաղկամիջյան և թե արտածաղկային նեկտար արտադրող զեղձերը այնքան առատ նեկտար են արտադրում, որ փոքրիկ կաթիլներով կարելի է նկատել այդ զեղձերի վրա:

Մեղուները հաճույքով են լինում արտածաղկային և տերևների վրա գտնվող զեղձերի վրա, սրովետոն նրանցից նեկտարի վերցնելն ավելի նշա է, քան ծաղկամիջյան նեկտար արտադրող զեղձերից. ահավասիկ դա է պատճառը, որ բամբակենու ծաղկման սկզբնական շրջանում, երբ արտածաղկային և տերևի վրա գտնվող զեղձերն առատ են արտադրում, մեղու-

ները հիմնականում օգտվում են զրանցից, որովհետև տառփին իսկ օրից նրանց մեջ առաջանում է պայծառական տեփվեքս զեպի այդ զեղձերը, դրա համար էլ նրանք ծաղկի մեջ չեն մտնում, ուստի և խաչաձև փոշոտում չեն կատարում:

Մեղուները բամբակենու ծաղկամիջյան նեկտար արտադրող զեղձերից սկսում են նեկտար կամ ծաղկափուռի վերցնել միայն այն ժամանակ, երբ արտածողկային կամ տերեխ վրա եղած զեղձերը զանգաղ են արտադրում, կամ դադարում են նեկտար արտադրելուց: Անավասիկ դա է հիմնական պատճառը, որ բոլոր հետազոտողների կողմից խաչաձև փոշոտման և բերքի բարձրացման և՛-ը ստացվել է չափ ցած:

Բացի այդ, այսուհի պետք է նշել նաև մի չափ կարևոր հանդամանք են՝ մի շարք հեղինակների կարծիքով (Մ. Մ. Գլուխով [3]) բամբակենու ծաղկափուռին իր կազմությամբ մեղուների համար անմատչելի է, դրա պատճառով էլ նրանք ծաղկափուռն զԺվարությամբ են հավաքում և կուտակում իրենց դամբարաններին մեջ:

Բամբակենու № 3210 և 1298 վաղահաս սորտերը, որոնք ցանվում են Հայաստանում, դրանց ծաղկափուռն կազմությունը պետ ուսումնասիրված չէ:

Մեր ուսումնասիրություններն ընթացքում պարզվեց, որ բամբակենու ծաղկման շրջանում ինչքան մեղվաճեղքները մոտիկ լինեն բամբակենուն, այնքան նրանց հաճախականությունը ծաղկներին շատ կլինի՝ օրինակ՝ եթե մեղվաճեղքից 300 մետր հեռավորությամբ վրա մեկ քառ. մետր բամբակենու վրա հաշվվում է 4—6 մեղու, ապա 300 մետր հեռավորություն վրա այդ քանակությունը իջնում է 1—2-ի:

Բամբակենու ծաղկման սկզբնական շրջանում մեղուների 90%-ը օդարվում են արտածողկային զեղձերից, միայն մեկ տոկոսը ծաղկամիջյան զեղձերից, օրինակ՝ 17 7-ին բամբակենու մեջ հաշված 390 մեղուներից միայն 4-ը օդարվում էին ծաղկամիջյան զեղձերից, 20 7-ին ցերեկվա ժամը 11—2-ը, երբ բամբակենու արտածողկային զեղձերը խուլացել էին նեկտար արտադրելը, 570 մեղուներից միայն 30 մեղու նշմարեցինք, որոնք օդարվում էին ծաղկամիջյան զեղձերից կամ ծաղկափուռի էին հավաքում: Դրան հակառակ, օգոստոսի 19-ին մեղուների 90%-ը օդարվում էր ծաղկամիջյան զեղձերից կամ ծաղկափուռի էր հավաքում: Օրինակ՝ բամբակենու մեջ հաշված 200 մեղուներից 180-ը օդարվում էր նոր ծաղկած սպիտակ զույնի ծաղկների միջից, իսկ 20-ը արտածողկային զեղձերից: Մանրամասնությունը տես № 1 աղյուսակում:

Աղյուսակի սվյալներից մենք գալիս ենք հետևյալ եզրակացությունը՝

1. Բամբակենու ծաղկման սկզբնական շրջանում մեղրատու մեղուներից շատ աննշան տոկոսն է այցելում և օգտվում ծաղկամիջյան նեկտար արտադրող զեղձերից, հետևաբար նրա զեբը բամբակենու խաչաձև փոշոտման գործում շատ փոքր է:

Սրով որոշ ժամերին, երբ արտածողկային զեղձերը դադարում են նեկտար արտադրելուց, մեղուներն սկսում են այցելել բամբակենու ծաղկամիջյան զեղձերին նեկտար ու ծաղկափուռի հավաքելու համար. ահա այդ կարճ ժամանակամիջոցում խաչաձև փոշոտման տոկոսը հասնում է 1—5-ին:

Աղյուսակ 1

Ամսաթիվ	Ժ ա մ ը	Մեղունների ընդհանուր քանակը	Արտածողկային գեղձերի վրա	Ծաղկամիջյան գեղձերի վրա	Փոշոտման օր
17/7	5—6 առ.	300	293	4	1,3
20/7	11—2	570	540	30	5,3
25/7	8	250	270	0	0
30/7	11—2	300	240	10	20
3/8	5—6 առ.	200	198	2	1
14/8	8	200	197	3	1,5
19/8	11—2	200	180	20	10
20/8	5—6 առ.	300	300	0	0
20/8	11—8	500	300	200	40
21/8	11—8	393	293	100	25
22/8	11—2	134	105	29	22,3
23/8	11—2	122	95	27	22,1
24/8	11—2	156	118	38	25

2. Բամբակենու ծաղկման միջին շրջանում, երբ արտածողկային գեղձերի մի մասը դադարում է նեկտար արտադրելուց, մեղրատու մեղուների մինչև 40% -ն սկսում է այցելել ծաղկամիջյան գեղձերին, նեկտար և ծաղկափռի հավաքելու համար. ահա այդ մամանակամիջոցում խաչաձև փոշոտման սաստիճանը քափական բարձրանում է:

3. Բամբակենու ծաղկման սկզբնական շրջանում նրա խաչաձև փոշոտումն ապահովվում համար անհրաժեշտ է մեղրատու մեղուներին արհեստականորեն վարժեցնել բամբակենու ծաղիկներին, այսինքն՝ մեղունների մեջ ստաջացնել սլայմանական ուսուցիչական դեպի բամբակենու ծաղիկը: Այս միջոցառումը մեզ հնարավորություն կտա բամբակենու ծաղկման սկզբնական շրջանում բարձրացնել բամբակենու խաչաձև փոշոտման սաստիճանը, հետևաբար և նրա բերքատվությունը:

Հայկական ՍՍՏ

Գյուղատնտեսության Մինիստրության
Անասնապահության ինստիտուտՍտացվել է
13/VII 1950

Գ Ր Ա Ն Ա Ն ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

1. Ա. Դեդեյանց—Մեղուն ու բամբակի բեղմնափոշոտման խնդիրները, Մեղվաբուծական գործի կայանի գիտական փոթիկը, Երևան, 1953:
2. Шашкин—Пчела и хлопчатник. Журнал пчеловодство, 4, 1950.
3. М. М. Глухов—Важнейшие медоносные растения и способы их разведения, 1935.